

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

Висвітлюються передумови та специфіка становлення інституту політичної опозиції України, а також обґрунтовується необхідність вирішення питання правового закріплення статусу опозиції. Аналізується правотворчість українських депутатів в аспекті інституціоналізації опозиції, наводяться приклади правового закріплення статусу парламентської більшості і меншості у різних демократичних країнах, а також висловлюється думка про необхідність розробки та прийняття на законодавчому рівні правового акту, який би регламентував права і обов'язки політичної опозиції.

Ключові слова: політична опозиція, Регламент Верховної Ради, політична система, парламентська опозиція.

Цымбал Д.И.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОППОЗИЦИИ В УКРАИНЕ

Освещаются предпосылки и специфика становления института политической оппозиции в Украине, а также обосновывается необходимость решения вопроса о правовом закреплении статуса оппозиции. Анализируется правотворчество украинских депутатов в аспекте институционализации оппозиции, подаются примеры правового закрепления статуса парламентского большинства и меньшинства в разных демократических странах, а также высказывается мнение о необходимости разработки и принятия на законодательном уровне правового акта, который бы регламентировал права и обязанности политической оппозиции.

Ключевые слова: политическая оппозиция, Регламент Верховной Рады, политическая система, парламентская оппозиция.

Tsymbal D.

POLITICAL AND LEGAL BASES OF THE POLITICAL OPPOSITION IN UKRAINE

The article highlights the background and specifics of the institute of political opposition in Ukraine, as well as the necessity to address the issue of the legal status of the consolidation of the opposition. The article analyzes the lawmaking Ukrainian deputies in the aspect of institutionalization of the opposition, served examples legal consolidation status of the parliamentary majority and the minority in various democratic countries, and expressed the view that the development and adoption at the legislative level legal act that would regulate the rights and obligations of the political opposition.

Key words: political opposition, the Rules of the Verkhovna Rada, the political system, the parliamentary opposition.

Після проголошення незалежності України в умовах активного законодавчого закріплення здобутків демократичного розвитку політичної системи питання діяльності опозиції як невід'ємного елемента демократії набуває особливої гостроти.

На спосіб формальної організації й особливостей діяльності опозиції в державі впливає ціла низка факторів. У демократичних країнах Заходу опозиція відіграє важливу роль. Вона бере безпосередню участь у процесі управління державою, однак ступінь її залучення до державних справ різна, і ця різниця перебуває у прямій залежності від трьох основних чинників. Першим є тип виборчої

системи. Другий основний чинник, що впливає на специфіку політичної опозиції в країні, це тип партійної системи. Третій – форма правління. Від неї залежить, якою мірою відбувається безпосереднє залучення опозиції до керівництва державою і чи відіграє вона вирішальну роль в призначенні і звільненні з посад окремих урядовців, або уряду в цілому. Наразі головними критеріями опозиційності в Україні є протидія, опір урядовій політиці, яка може виражатися або в представленні альтернативних шляхів розвитку суспільства, або у виступах проти існуючої системи влади взагалі, виступах проти конституції, політичної системи в цілому.

Питання статусу політичної опозиції впродовж останніх років висвітлюють та обговорюють на низці ЗМІ. Цій проблемі присвячують статті і книги, монографії провідні політологи (В. П. Андрущенко, І. Ф. Курас, М. І. Михальченко, Ю. М. Розенфельд, В. П. Степико та ін.). Проблему становлення та розвитку опозиції осмислюють також у дисертаційних дослідженнях (В. І. Веренько, Н. Ю. Вінничук, О. В. Совгиря та ін.). Все це засвідчує, що політична опозиція стає невід’ємним чинником сучасного політичного життя України. Невід’ємним, але далеко не достатньо глибоко осмисленим, не відрефлектованим ні науковцями, ні самими „опозиціонерами”.

Мета статті полягає у визначенні політико-правових умов діяльності політичної опозиції в Україні. Досягнення поставленої мети можливо завдяки використанню, аналізу та узагальненню наявних досліджень із досліджуваної проблеми.

Становлення сучасної української політичної опозиції почалося з „горбачовської перебудови”, яка вперше за довгі десятиліття реабілітувала поняття „опозиція”, а також зробила можливою саму її появу як реального суб’єкту політичного процесу. На мій погляд, розгляд етапів цього процесу, важливих об’єктивних і суб’єктивних передумов становлення сучасної української політичної опозиції, а також її специфічних особливостей, обумовлених не тільки перехідним станом українського соціуму, але й його глибинними політико-культурними й соціально-психологічними факторами, є актуальним. Крім того, при аналізі процесів становлення політичної опозиції в сучасній Україні важливо враховувати трансформаційний характер українського соціуму, а, отже, і неминучу в цьому випадку перехідність його соціальних

інститутів (так само, як і реалізованих ними соціальних практик, які є нормами вираження сутності цих інститутів). Масштабна й вкрай хвороблива за своїми наслідками соціальна (у тому числі економічна, політична й соціокультурна) трансформація впливає на характер нових соціальних інститутів і нових соціальних практик. Зокрема, при аналізі стану й перспектив української політичної опозиції важливо враховувати кілька ключових проблем, обумовлених саме впливом трансформаційних процесів. По-перше, це реальний стан соціально-групової структури українського соціуму, політичної, ідеологічної, соціокультурної самоідентифікації його сегментів; по-друге, це тип соціальної структури суспільства; по-третє, нерівномірність розгортання процесів соціальної трансформації українського соціуму, яка зумовлена розходженням у рівні соціально-економічного розвитку його регіонів, а також демографічними, етнічними, конфесіональними, культурними факторами; по-четверте, це характерний для соціумів, які трансформуються, ціннісний розкол між елітними й масовими групами; по-п’яте, збереження в політичній культурі суспільства багатьох елементів так званого „провінціалістського” менталітету; шосте, вибір політичними опонентами характерної для традиційного суспільства гегемоністської моделі поведінки й необхідність поступового переходу від неї до статусної моделі, орієнтованої на баланс сил соціальних і політичних акторів. Такій моделі поведінки властиві ірраціональність і орієнтація на особисті інтереси еліти; режимні конфлікти й тенденції до швидкого переходу до національно-визвольних конфліктів; автоматичний вибір сторонами стратегії „гри з нульовою сумою” [1, с. 62-63]. Всі ці проблеми, так само як і те, наскільки успішно вони мають вирішуватися у процесі трансформаційних процесів, необхідно брати до уваги при аналізі української політичної опозиції.

Розпад СРСР і утворення незалежної України – безпосередній результат багатьох тривалих чинників і дипломатичних хитросплетень різновекторних міжнародних, регіональних і національних факторів. Зародження руху опозиції на початку української багатопартійності можна визначити як опозиційно-переддержавний період, що охоплює час від утворення перших українських партій (осінь 1989 р.) до юридичного визнання статусу самостійності

України (1 грудня 1991 р.). Система ідеологічного забезпечення всіх партій та їх ідейне кредо були ще значною мірою уніфіковані, а самоідентифікація партійних структур у політичному спектрі відбувалася за периферійними ознаками. Програми партій мали загальні декларативні гасла, апелювали до всього народу України, щоб не зменшити зону ідеологічного впливу. Це пояснює наявність у документах різних партій і угруповань великої кількості загальних демократичних догм. У незалежній Україні почалася суттєва трансформація політичної системи, оскільки головна мета діяльності більшості партій і громадських організацій – державна самостійність України – була досягнута. Постали нові складні завдання розбудови держави, демократичного суспільства, ринкової економіки. Це вимагало від усіх суб'єктів політичного процесу нових підходів, програм, іншої стратегії й тактики, змін в організації та механізмах діяльності. Важливим етапом в еволюції підходів українських політичних партій щодо опозиційної діяльності було прийняття 28 червня 1996 р. нової Конституції. У ній вперше в українському правовому полі закріплено відповідно до вимог документів ООН, міжнародних пактів, досвіду і традицій українського народу невідчужувані права, які впливають з природи самої людини – право громадян України на „свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів” [2, с. 9-10]. Одержали конституційне закріплення норми, зафіксовані в 1992 р. Законом України „Про об'єднання громадян”, але чітких критеріїв опозиційності в координатах політичної системи України так і не було вироблено. Опозиція не займає державницької позиції, а швидше є опозицією до представників певних фінансово-промислових груп, які прийшли до влади. У країнах розвиненої демократії опозиція виникає під час діяльності уряду, публічно критикує дії проурядової сили, оформлюється як парламентська опозиція, а в Україні, навпаки, – опозиція виникає в момент обрання парламенту і формування парламентської більшості. Чинна в 90-х рр. ХХ ст. система влади в Україні не потребувала суттєвої участі політичних сил (більше того, опозиційних) у виробленні та реалізації політичного курсу. В таких умовах

опозиція існувати не могла, і це залежало не лише від особистих якостей глави держави, його демократичності або недемократичності, а від системи державної влади, визначеної Конституцією, політичних традицій і режиму, що сформувався [2, с. 10].

Події кінця 2004 – початку 2005 рр. призвели до краху президентства Л.Кучми і приходу до влади опозиційних сил, ідеологічно налаштованих на демократизацію політичної системи України. Це справило неабиякий вплив на взаємостосунки між сьогодишньою владою і опозицією. Основною характеристикою сучасної української політичної опозиції є невизначеність (розмитість) самого цього терміна в контексті українського політичного процесу. Дійсно, існування політичної опозиції припускає наявність певної „партії влади” (правлячої партії або партійної коаліції, яким належать реальні важелі влади й управління). Поняття „партія влади” широко використовується в українському політичному дискурсі, причому найчастіше в досить негативному аспекті. У сучасній літературі зустрічаються два основних підходи до визначення терміну „партія влади”. У широкому сенсі під ним розуміється політична еліта в цілому, у більш вузькому – певна партійно-політична група, що протистоїть на виборчому полі іншим партіям, які представляють інші, відмінні від владної еліти, сегменти суспільства. Як відзначають Г. Голосов та А. Ліхтенштейн, широке розуміння виділяє еліту як актора, який реалізує свою стратегію шляхом утворення „партії влади”, але залишає без відповіді питання про характер цієї стратегії. Однак важливо саме те, що „партія влади” – це організація партійного або квазіпартійного типу, яка створюється елітою для участі у виборах [1, с.63].

На мою думку, ресурсна база, яку „партія влади” має можливість використовувати завдяки своєму становищу проти своїх опонентів, в тому числі під час виборів, є найслабкішою ланкою, по якій найчастіше б'є критика. Адже адміністративний ресурс, як показує практика виборів в Україні, неодноразово допомагав владі одержувати перемогу, зокрема на виборах 2004 року. Можливість використовувати адмінресурс українською владою не соромлячись впливає, вперш за все, з низького рівня політичної культури та правової свідомості, а також корумпованості і залежності правової системи від влади. Тому, на моє

переконавання, аби позбутися негативного забарвлення терміна „партія влади” та позбутися випадків застосування адмінресурсу в Україні, потрібне системне реформування правової системи, що дозволить уникнути суперечок між владою і опозицією після підрахунку голосів на виборах.

Україна поволі стає демократичною країною. Так само поволі формується й українська опозиція, як одна з головних характеристик демократії. На сьогоднішній день, можна з упевненістю говорити про те, що наявна в Україні опозиція існує на рівні передусім персоналій, опозиція не сформувалася чітко та виражено як соціально-політична інституція, яка конструктивно врівноважує, стримує та обмежує офіційну державну владу і тим самим теж фактично виконує владні функції [3, с. 121].

Аналізуючи український політичний процес, слід відмітити, що перешкоджають становленню в Україні відповідальної політичної опозиції, насамперед, український несприятливий вплив соціально-економічних факторів на перспективи соціально-групової стратифікації українського суспільства. В результаті радикальних економічних реформ у країні склалася соціальна структура, досить далека від стандартів розвинених країн і від тих обіцянок, які реформатори давали своїм співгромадянам. Замість численного середнього класу як основної соціальної групи при порівняно невеликій верстві заможних і бідних у сучасній Україні сьогодні в абсолютній чисельній більшості виявилися бідні й найбідніші верстви населення, що не сприяє підвищенню правової культури населення.

Для опозиції як форми суспільного протесту достатнім є визнання на рівні Конституції права кожного громадянина на протест; для функціонування ж опозиції як політичного інституту, окрім конституційних гарантій, необхідним є прийняття відповідного закону про політичну опозицію, де б визначались її права, повноваження, обов'язки. Отже, опозиція як політичний інститут та як форма суспільного протесту відрізняються суттю, природою, суспільними функціями, метою діяльності, тривалістю існування, політико-правовим статусом, правовим забезпеченням. Враховуючи ці відмінності, політичну опозицію як інститут політичної системи можна трактувати як легальну форму протистояння й протидії офіційному політичному курсові, що передбачає можливість і здатність здійснювати контроль, висловлювати позиції

й впроваджувати альтернативні пропозиції [4, с. 48-49].

Питання правового закріплення статусу парламентської більшості і меншості у різних парламентських країнах має особливості й вирішується з урахуванням багатьох факторів, зокрема соціокультурних передумов і політичної ситуації. Не існує ідеальної моделі регулювання взаємовідносин по лінії влада – опозиція. Проте у світовій практиці є кілька моделей, які доводять свою ефективність, зокрема англосаксонська (Велика Британія, Індія), в якій статус парламентської більшості та меншості у нижній палаті парламенту регламентується конвенційними нормами, згідно з політичними традиціями. Деякі елементи статусу нижніх палат зафіксовані у парламентському регламенті, окремих законах. Але основою регулювання статусу і взаємин парламентської більшості, уряду і парламентської опозиції є конвенційні норми, засновані на високій політичній культурі парламенту; вони змінюються і тому складається враження, що статус двох частин нижньої палати парламенту постійно зазнає змін; – континентально-європейська модель визначення статусу парламентської більшості та парламентської опозиції (Італія, Греція) спирається на законодавче регулювання через регламент парламенту (нижньої його палати), інших правових актів. Відмінність вказаних підходів полягає у визначенні, яку політичну силу вважати опозицією. За вестмінстерською – статус політичної опозиції має найбільша парламентська партія, яка не є партією влади. Друга модель – це створення опозиційного блоку кількох партій, опозиційних до уряду. Основними принципами, на яких має ґрунтуватися правове унормування статусу опозиції, є принцип кооперації („коопераційна модель” співпраці); визнання права опозиції на представництво задля захисту інтересів власних виборців; функціональна тріада „контроль, критика, альтернатива”. Формування законодавчим шляхом і через збагачення парламентських традицій вже класичної для Західної Європи „коопераційної моделі” співпраці влади й опозиції гарантує зменшення ймовірності виникнення ситуації агресивної конфронтації у парламенті. Межі співробітництва й уникнення політичних конфліктів повинні бути визначені у вигляді окремого закону про політичну опозицію [2, с. 12].

Українські політики неодноразово намагалися закріпити статус політичної

опозиції та розширити її права, проте цей процес триває і нині. На мою думку, важливим, з точки зору посилення ролі парламенту і опозиційних фракцій зокрема, є прийняття 19 вересня 2008 р. „Регламенту Верховної Ради України”. Політичним фоном прийняття відповідного рішення було тимчасове зближення двох найбільших конкуруючих фракцій – БЮТ і Партії регіонів, зумовлене їх протистоянням з В.Ющенком та фактичний розпад Коаліції демократичних сил. На той час в експертному середовищі активно обговорювалася тема трансформації партійної системи України в напрямі двопартійної, що забезпечувало би двом найбільшим політичним силам – БЮТ і Партії регіонів, комфортне співіснування як при владі, так і в опозиції. Згаданим Актом до Регламенту було внесено глави 12 „Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України” та 13 „Парламентська опозиція”. Внесені до Регламенту зміни та доповнення на досить високому рівні забезпечували процедурні права парламентської опозиції, зокрема, надавали їй можливості впливу на формування порядку денного парламенту, донесення до виборців з парламентської трибуни та через парламентські ЗМІ своїх оцінок діяльності уряду, правлячої більшості, глави держави. Гарантоване представництво опозиції на керівних посадах у парламентських комітетах значно посилило можливості її впливу на законотворчий процес і контролю над діяльністю виконавчої влади. Крім того, за рахунок бюджетних коштів передбачалось інформаційне та технічне забезпечення діяльності опозиційного уряду. Обсяг і характер прав парламентської опозиції загалом відповідав рекомендаціям міжнародних організацій з цих питань. Проте внесення норми про можливість існування в Парламенті лише однієї фракції зі статусом опозиції чи одного опозиційного об’єднання значною мірою зумовлювалися політичною кон’юнктурою. За існуючих на той час політичних умов самостійно претендувати на статус парламентської опозиції могли лише дві найбільш впливові політичні сили – БЮТ і Партія регіонів [5, с. 21-25].

27 квітня 2010 р. Верховна Рада України ухвалила внесений народним депутатом В.Кисельовим (Партія регіонів) законопроект „Про внесення змін до Закону України „Про Регламент Верховної Ради України”. Ним було скасовано норму щодо права Верховної Ради за рішенням однієї

третини голосів народних депутатів офіційно запрошувати або вимагати присутності на засіданні Президента України, а також запроваджено надання офіційного статусу парламентської опозиції кільком суб’єктам (депутатським фракціям, об’єднанням депутатських фракцій). Прийняття відповідного закону, з точки зору політичних наслідків, можна вважати реакцією Партії регіонів на спроби БЮТ виступити центром консолідації опозиції. Скасування норми щодо надання статусу офіційної опозиції лише найчисельнішому суб’єкту парламентської меншості (депутатській фракції чи об’єднанню депутатських фракцій) загострило конкуренцію опозиційних сил. Ця обставина активно використовувалася парламентською більшістю для дискредитації опозиції з огляду на неспроможність її суб’єктів до об’єднання та вироблення консолідованої позиції щодо політики влади [5, с. 21-25].

З точки зору правових наслідків, зміни до Регламенту, з одного боку, певною мірою звузили права парламентської опозиції, з іншого – поширили їх на більшу кількість суб’єктів. Останнє стало позитивним кроком щодо законодавчого унормування діяльності парламентської опозиції. Така модель формально зрівняла у правах усі опозиційні суб’єкти, надала їм більшої свободи у виборі формату опозиційної діяльності.

Однак, як зазначалося, прийнятими 8 жовтня 2010 р. змінами до Закону про Регламент Верховної Ради України з Регламенту були вилучені всі норми, що містили поняття „парламентська опозиція”, а також усі положення, що прямо чи опосередковано їх стосувалися. Повністю було вилучено главу 13 „Парламентська опозиція”, якою унормовувався статус опозиції, порядок її діяльності та права. Скасовано також норми ст.81 Закону (про надання суб’єкту парламентської опозиції першочергового права вибору посад керівників низки парламентських комітетів), а також ст.25 (щодо врахування письмових пропозицій парламентської опозиції під час формування порядку денного пленарного тижня та відведення щосереді у дні проведення пленарних засідань часу для розгляду підготовлених опозицією питань). У результаті, парламентська опозиція втратила всі передбачені Регламентом права та гарантії. За відсутності таких гарантій, можливість і обсяг реалізації депутатами від опозиції своїх повноважень стали практично

повністю залежати від політичної волі парламентської більшості.

13 жовтня 2010 р. экс-глава Адміністрації Президента С.Льовочкін повідомив ЗМІ про наявність доручення Президента стосовно розробки нормативних актів, які б гарантували права опозиції. При цьому було заявлено, що в Адміністрації Президента „немає бажання монополізувати розроблення цих документів, долучитися до цього процесу має опозиція – як парламентська, так і позапарламентська”. Відповідне доручення Президента не було виконано. 16 жовтня 2010 р. Апарат Верховної Ради відмовився реєструвати законопроект про опозиційну діяльність, внесений народним депутатом України А.Яценюком. Проте лідер „Фронту змін” заявив про намір подати законопроекти як про парламентську опозицію, так і про опозицію в органах місцевого самоврядування. 19 жовтня 2010 р. цим народним депутатом було подано проект Закону „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо додаткових гарантій реалізації прав народних депутатів України у Верховній Раді України). Хоча цей законопроект мав на меті унормування прав і гарантій парламентської опозиції, в ньому також містилися положення, що стосувались опозиційної діяльності в цілому. Зокрема, визначалося, що „в Україні створюються і забезпечуються умови для вільного та безперешкодного здійснення опозиційної діяльності”, формулювалися мета та завдання опозиційної діяльності та її обмеження. 15 грудня 2010 р. народні депутати не підтримали внесення цього законопроекту до порядку денного. 23 грудня 2010 р. А.Яценюк вніс на розгляд Верховної Ради проект змін до Закону „Про Регламент Верховної Ради України”. Цей законопроект, що переважно повторював попередній, був внесений до порядку денного та розглянутий 16 березня 2011 р. Проект не був підтриманий більшістю депутатів і знятий з розгляду [5, с. 18].

Указаний приклад засвідчує, що незважаючи на численні заяви представників Партії регіонів про прагнення рухатись у демократичному руслі, влада блокує законотворчі потуги лібералізації статусу політичної опозиції.

Аналізуючи ряд проектів депутатів, запропонованих упродовж незалежності України, націлених на вироблення цілісного нормативного документа про діяльність політичної опозиції, експерт Інституту

політики Олексій Дніпров висловлює думку, що в ряді з них відсутнє визначення практичної необхідності діяльності парламентської опозиції, не обґрунтовується доцільність створення опозиції як елементу парламенту, створення Секретаріату опозиції, тіньового уряду тощо. Тому, на його думку, прийняття окремого законодавчого акту щодо унормування відносин, пов'язаних із діяльністю опозиції, слід вважати передчасним [6, с. 21]. Проте я з такою думку погодитись не можу і вважаю, що сьогодні необхідне прийняття Закону України „Про опозицію”, який дасть визначення такому суспільно-політичному явищу, як опозиція, і законодавчо закріпить за опозицією права призначення своїх представників на чітко визначені посади в державних установах, а також регламентує відповідальність політичних сил за своїх делегатів в уряді, парламентських комітетах тощо. Особливої актуальності набуває це питання в часи створення коаліційного уряду, який де-факто діє нині.

Таким чином, політична опозиція є важливим і необхідним атрибутом будь-якої політичної системи. Опозиція в Україні не має спеціального статусу, а її становлення в нашій державі відбувалося в руслі подій, які мали вирішальне значення для інституалізації, а саме: оформлення державної незалежності, утворення партійної системи, ухвалення відповідного виборчого законодавства. Цей період політичного розвитку України відзначається нестабільністю, коли політичні інститути не можуть упоратися зі своїми обов'язками, що зумовлює часті кризи як на політичному, так і на інших рівнях. Нові ж політичні сили, у тому числі й опозиція, не маючи традиції функціонування та прописаних норм, діють ситуативно. Крім того, в Україні існують певні ризики під час формування опозиції – можливість перетворення останньої в дестабілізуючий і деструктивний чинник політичного розвитку. Саме тому регуляція правового поля діяльності опозиції є кінцевою метою на шляху до визнання цього політичного інституту невід'ємною частиною політичної системи. Результати нашого дослідження даної можуть бути використані при розробці нормативно-правових актів з регулювання взаємовідносин влади та опозиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піскарьова Н. Українська політична опозиція: загальні риси та особливості становлення / Н. І. Піскарьова // Всеукр. асоц. молодих науковців;

- [редкол. : Соколов В. М. (голов. ред.) та ін.]. – Одеса: ОДЕУ. – № 14 (92). – 2009. – С. 62-71.
2. Веренько В. Процеси становлення та розвитку інституту політичної опозиції в Україні: автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / В. І. Веренько ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : [б. и.], 2009. – 20 с.
 3. Зарицька І. Українська опозиція: функції, форми, різновиди / І.В. Зарицька // Політологічний вісник : [Зб. науч. пр. / Політол. центр при Київ. нац. ун-ті ім. Т. Шевченка; Редкол.: Кирилюк Ф.М. (відп. ред.) та ін.]. – К. : ХХІ століття: діалог культур, [2000]. – 2005. – Вип. 19. – С. 120-128.
 4. Ільницька У. Політико-правовий статус політичної опозиції в демократичному суспільстві / У. Ільницька // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2010. – Випуск 22. – С. 46-53.
 5. Опозиція в Україні: стан і умови діяльності, відносини з владою, перспективи їх нормалізації // Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему „Опозиція і влада в Україні: чи є шанс на подолання конфронтації?”. – К. – 2011. – 84 с.
 6. Дніпров О. Правові основи діяльності політичної опозиції в Україні / О.Дніпров // Політичний календар. Інформаційно-аналітичний огляд. – 2003. – № 5 (63). – С. 7-21.

УДК 328.188

Самброс А.С.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕЖІ ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО ФАМІЛІЗМУ

Аналізується концепція політичного фамілізму в контексті сучасної політичної науки. Досліджується історія наукової інтерпретації політичного фамілізму, визначаються основні актуальні проблеми цієї теорії в сучасному світі (зв'язок між практиками політичного фамілізму й характером політичних режимів). Особливу увагу приділяється взаємозв'язку між ступенем міжсуб'єктної довіри в соціумі та практиками політичного фамілізму.

Ключові слова: політичний фамілізм, політична довіра, капітал довіри, політичні режими, історія вивчення політичного фамілізму, актуальні проблеми політичної теорії.

Самброс А.С.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ГРАНИ ПОНЯТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ФАМИЛИЗМА

Анализируется концепция политического фамилизма в контексте современной политической науки. Исследуется история научной интерпретации политического фамилизма, определяются основные актуальные проблемы этой теории в современном мире (связь между практиками политического фамилизма и характером политических режимов). Отдельное внимание уделяется взаимосвязи между уровнем межличностного доверия в обществе и практиками политического фамилизма.

Ключевые слова: политический фамилизм, политическое доверие, капитал доверия, политические режимы, история изучения политического фамилизма, актуальные проблемы политической теории.